

ATSIMINIMAI APIE SOKRATĄ

VII skyrius

(1) Matydamas, kad Glaukono sūnus Charmidas, ženklus ir gerokai gabesnis už tuometinius valstybės veikėjus vyras, drovisi tarti žodį tautos susirinkime ir dalyvauti tvarkant visuomenės reikalus, Sokratas paklausė:

– Pasakyk man, Charmidai, kaip tu vertintum žmogų, kuris nenori rungtyniauti, nors tikrai galėtų laimėti pergalę varžybose ir ne tik pats gautų nugalėtojo vainiką bei šlovę, bet ir savo tėviškę išgarsintų visoje Heladoje?

– Be abejo, laikyčiau jį silpnadvasiu bailiu, – atsakė tas.

– (2) O žmogus, turintis gabumų imtis ženklios valstybinės veiklos, galintis pagerinti tėvynainių gyvenimą ir už tai nusipelnyti pagarbos, tačiau nesiryžtantis to daryti, gal neteisingai gautų bailio vardą?

– Gal ir taip, – sutiko Glaukonas, – tačiau kodėl tu manęs šito klausai?

– Todėl, kad manau, – atsakė Sokratas, – jog tu, turėdamas tokių sugebėjimų, drovisi imtis šios veiklos, nors, būdamas pilietis, privalėtum joje dalyvauti.

– (3) O iš kur tu taip puikiai žinai apie tuos mano gabumus, kad taip teisi?

Sokratas atsakė:

– Iš sueigų, kuriose dalyvauja kai kurie mūsų valstybės veikėjai ir į kurias tu taip pat ateini: aš juk matau, kaip puikiai tu patari, kai jie klausia tavo nuomonės, ir kaip teisingai parodai klaidą, jei kas apsirinka.

– (4) Taip tai taip, brangus Sokratai, tačiau šnekėtis tarpusavyje ir ginčytis klausant visam susirinkimui – visai skirtingi dalykai, – tarė Charmidas.

– Betgi tu pažiūrėk, jei žmogus moka skaičiuoti, jis nė kiek ne prasčiau skaičiuoja stebint žiūrovams negu būdamas vienas pats; kas gerai skambina kitara vienumoje, tas kuo puikiausiai skambina ir girdint klausytojams.

– (5) O negi tu nežinai, – paklausė Charmidas, – kad drova ir baimė – įgimtos žmogaus savybės, kurios dar labiau išryškėja, kai reikia kalbėti viešuose susirinkimuose, negu bendraujant pažįstamų draugų?

– Žinau, tačiau aš tiktai stengiuosi parodyti, kad tu nesivaržai pačių išmintingiausių žmonių, nesibaugini pačių galingiausių, o drovisi kalbėti klausant patiemis neprotingiausiems bei prasčiausiems. (6) Nejaugi tu varžaisi vėlėjų, batsiuvių, dailidžių, kalvių, žemdirbių, pirklių, smulkių krautuvinių, kurie tik ir tegalvoja, kaip pigiau prisipirkti ir brangiau iškišti? Juk kaip tik tokie žmonės ir sudaro tautos susirinkimą¹. (7) Kuo, manai, skiriasi toks tavo elgesys nuo žmogaus, kuris pergali išmanančiuosius, o neišmanėlių – drovisi? Juk tu visai laisvai kalbiesi su pirmaisiais valstybės žmonėmis, nors, be kita ko, kai kurie jų net žiūri į tave iš aukšto, gerokai pranoksti tūlą, kuris stropiai ruošiasi tapti oratoriumi, tačiau, bijodamas išjuokos, nedrįsti viešai kalbėti girdint žmonėms, kuriems niekad nė nerūpėjo politika ir kurie nė karto tavęs nesupeikė.

– (8) Gerai, tačiau ar retas atvejis, kai tautos susirinkime išjuokia net tikrai puikius kalbėtojus?

– Bet juk tas pat pasitaiko ir kitur! – užginčijo Sokratas. – Todėl ir stebiuosi, kad kitur tu puikiai susitvardai, nors kartais tave pašiepia politikai, tačiau esi įsikalęs į galvą paprastų žmonių pajuokos nieku gyvu nepakelsi. (9) Brangusis, nelik nepažįstančiu paties savęs, nedaryk klaidos, kurią daro tūlas. Juk dauguma žmonių iš kailio neriasi stengdamiesi iš panagių išsišmukštinėti svetimus reikalus, tačiau nė nemėgina pažinti patys save. Todėl nebūk atsainus pats sau, stenkis nuolat save stebėti. Nemok ranka ir į politiką, jei gali bent mažumėlę prisidėti prie tėvynainių laimės. Jei mūsų valstybė klestės, nemaža

naudos turės ne tik apskritai visi piliečiai, bet ir tavo draugai bei tu pats.

IV skyrius

(1) Sokratas neslėpė savo nuomonės ir apie teisingumą, apie teisingumą bylojo ir jo darbai: bendraudamas su žmonėmis, buvo visiems pakantus bei naudingas, o viešajame gyvenime ir karo žygiuose taip šventai pakludavo įsakymui, kad jo drausmingumas visiems krisdavo į akis. (2) Štai kartą, vadovaudamas tautos susirinkimui, neleido liaudžiai balsuoti nusižengiant įstatymui: juo vadovaudamasis, atlaikė tokį liaudies spaudimą, kuriam, manau, nebūtų atsispyręs niekas kitas pasaulyje. (3) Vėlgi kitas atvejis: jis nepakludavo, kai Trisdešimties taryba įsakydavo ką nors atlikti pažeidžiant įstatymus – sakysim, kai ji buvo uždraudusi jam bendrauti su jaunuimu, arba antrąsyk, kai įsakė jam ir keliems kitiems piliečiams atvesti nekaltą žmogų nubausti mirties bausme², tada nepaklausė tik jis vienas todėl, kad tas įsakymas buvo neteisėtas.

(4) Arba štai paskutinis atvejis. Teisme įprasta nusižeminti meilikauti teisėjams, padlaižauti, maldauti nusižengiant teisėtumui, ir per tai ne vienas buvo išteisintas; tačiau, Meleto apkaltintas, Sokratas nė nemanė šitaip elgtis ir griebtis tokių kad ir išbandytų, tačiau pažeidžiančių įstatymą priemonių. O juk teisėjai tikrai būtų jį išteisinę, jei bent truputėlį būtų nulenkęs galvą. Bet ne, Sokratas mieliau pasirinko ištikimybę įstatymui ir mirtį negu gyvenimą peržengus įstatymą.

(5) Ir kalbėdamasis su kitais Sokratas ne kartą vis grįždavo prie to paties klausimo; štai aš atsimenu tokį jo pokalbį su Hipiju Elėjiečiu³ apie teisingumą. Po gerokos pertraukos vėl atvykęs į Atėnus, Hipijas priėjo prie Sokrato, kuris su kažkuo kalbėjosi ir stebėjosi, esą keista, kad bet kas, panūdęs pramokti batsiuvystės, statybos, kalvio amato ar jojimo meno, be jokio vargo randąs mokytoją; tuo tarpu panorėjęs savo sūnų arba galų gale net vergą išmokyti teisingumo, nė nenumano, kur eiti ir į ką kreiptis.

(16) Tai išgirdęs, Hipijas, pašiepdamas Sokratą, įsiterpė:

– Tai tu, Sokratai, tebešneki vis tą patį, ką jau kada kadžių esu iš tavęs girdėjęs.

– Taip, brangus Hipijau, tačiau dar siaubingiau yra tai, kad visą laiką šneku ne tik apie tą patį, bet ir tą patį. O tu, būdamas visažinis, tikriausiai niekada apie tą patį nesakai to paties?

– Kas tiesa, tai tiesa, aš tai bent stengiuosi visada pasakyti ką nors naujo, – atsakė tas.

– (7) Nejaugi ir apie tai, ką puikiai žinai? – nusistebėjo Sokratas. – Sakysim, kam nors paklausus, kiek ir kokių raidžių yra žodyje „Sokratas“, anksčiau būtum atsakęs vienaip, o dabar mėgintum pasakyti kitaip? Arba klausiantiems apie skaičių ar dusyk penki yra dešimt, dabar atsakysi ne tą patį, ką anksčiau?

– Į tokius klausimus, Sokratai, aš, kaip ir tu, visada atsakau tą patį; o šit apie teisingumą dabar esu radęs tokią mintį, kurios, manau, nei tu, nei kas kitas nenuginčysite.

– (8) Prisiekiu Hera! – sušuko Sokratas. – Šitas radinys, apie kurį nūnai kalbi, yra tikras lobis: nuo šiol teisėjai nustos skirtingai balsavę, piliečiai liausis kivirčijęsi dėl teisybės, nustos bylinęjęsi, maištavę, nebesiginčys dėl teisybės, valstybės tarp savęs nebekariaus. O aš pats tai tikrai nesitrauksiu nuo tavęs nė per žingsnį tol, kol neišgirsiu pasakojimo apie tokios neapsakomos laimės atradimą.

– (9) Dievaži, tikrai neišgirsi, – atsakė tas, – kol pats pirma neišdėstysi savo požiūrio, ką laikai teisingumu. Jau gana, kad iš kitų šaipaisi – visus klausinėji, čia pat supeiki, o pats nesiteiki nei atsakyti į kito klausimus, nei apie ką nors pasakyti savo nuomonę.

– (10) Ką tu, Hipijau, – paprieštaravo Sokratas, – negi nesi pastebėjęs, kad aš be paliovos rodau žmonėms savo požiūrį į teisingumą?

– Na, tai kokia gi tavo nuomonė šiuo klausimu?

– Aš ją rodau darbais, o ne žodžiais, – atsakė Sokratas. – Tačiau galbūt tau atrodo, kad darbai – ne toks įtaigus įrodymas?

– Prisiekiu Dzeusu, – sušuko Hipijas, – netgi dar labiau įtikinantis, nes tūlas puikiai kalba apie teisingumą, o pats elgiasi neteisingai; tuo tarpu nė vienas teisingai besielgiantis žmogus negali būti neteisingas.

– (11) Tad gal esi bent kartą pastebėjęs mane neteisingai liudijant, neteisingai kaltinant, kiršinant draugus, kurstant valstybėje maištą ar kaip kitaip neteisingai elgiantis?

– Ko jau ne, tai ne, – atsakė Hipijas.

– Tai negi, tavo galva, vengti neteisingų poelgių nėra teisingumas?

– Aišku kaip ant delno, Sokratai, kad ir dabar tu stengiesi išsisukti ir neparodyti savo nuomonės, ką laikai teisingumu: juk tu dėstai ne ką teisingieji daro, o ko jie nedaro.

– (12) Tai kad aš manau, – tarė Sokratas, – jog pastangos nesielgti neteisingai yra pakankamas teisingos nuostatos šiuo klausimu įrodymas. Bet jei taip nemanai, gal tau labiau prie širdies šit kas: aš teigiu, kad teisinga tai, kas teisėta.

– Tad tu, Sokratai, nori pasakyti, – tarė Hipijas, – kad teisingumas ir teisėtumas yra tas pat?

– Žinoma, – atsakė Sokratas.

– (13) Tačiau tu dar nesi išdėstęs, ką laikai teisėtumu, o kartu ir teisingumu.

– Ar esi susipažinęs su valstybės įstatymais? – paklausė Sokratas.

– Žinoma, – atsakė tas.

– O kas, tavo nuomone, yra įstatymas?

– Tai raštiškas piliečių susitarimas, kas leidžiama ir ko neleidžiama daryti, – atsakė Hipijas.

– Vadinasi, teisiškai elgiasi tas žmogus, kuris savo gyvenimą valstybėje tvarko pagal šiuos įstatymus, o neteisiškai – kuris juos peržengia? – paklausė Sokratas.

– Aišku, kad taip, – pritarė tas.

– Vadinasi, kas elgiasi teisiškai, yra teisingas, o kas neteisiškai – neteisingas?

– Na, negi kitaip?

– Tad argi iš to neišplaukia, kad žmogus, gyvenantis pagal įstatymus, yra teisingas, o juos peržengiantis – neteisingas?

– (14) Na, kas gi, Sokratai, gali taip rimtai žiūrėti į įstatymus ir paklusnumą jiems, jei patys jų sudarytojai dažnai atšaukia bei keičia savo įstatymus? – paklausė Hipijas.

Sokratas paprieštaravo:

– Bet juk, sakysim, valstybės neretai pradeda karą, o paskui vėl sudaro taiką.

– Teisybė, – sutiko Hipijas.

– Tu kvailini žmones, – tęsė Sokratas, – kurie laikosi įstatymų: girdi, susiklosčius aplinkybėms, įstatymai gali būti atšaukti; ar ne panašiai elgtumeisi priekaištaudamas kariams už drausmingumą kare, nes ateisiąs taikos metas? Tada gal tau atrodo peiktini ir žmonės, dedantys galvą už tėvynę mūšyje?

– Žinoma, ne, prisiekiu Dzeusu, – atsakė Kritijas.

– (15) O ar esi pamąstęs, – paklausė Sokratas, – kad visa spartiečio Likurgo⁴ veikla nėra kiek nebūtų padėjusi Spartai išsiskirti iš kitų Graikijos valstybių, jei jis nebūtų įdiegęs piliečiams didžiausio paklusnumo įstatymui? Negi nežinai, kad geriausi valstybės veikėjai tie, kuriems geriausiai pavyksta įskiepyti valdiniam paklusnumą įstatymui, ir kad valstybė, kurios piliečiai labiausiai žiūri įstatymų, taikoje klesti, karo metu yra nenugalima? (16) Be to, vienybė labiausiai branginama kaip tik šitokioje valstybėje, todėl jos gerusija ir aristokratai nuolat ragina piliečius būti vieningus. Dėl tos pačios priežasties visur Heladoje yra įstatymas, reikalaujantis saikdinti piliečius laikytis santarvės, ir visur jie duoda tokią priesaiką. Šitai, manau, daroma ne tam, kad piliečiai skirtų pirmą apdovanojimą vis tam pačiam chorui, žavėtusi tuo pačiu fleitininku, labiausiai vertintų tą patį poetą ir apskritai gėrėtusi tais pačiais dalykais, tačiau tam, kad visi paklustų tiems patiems įstatymams. Juk kol piliečiai laikosi tokio nusistatymo, valstybė būna išties galinga bei klestinti, o be santarvės neįmanoma tinkamai tvarkyti nei polio, nei namų ūkio. (17) Taip pat ir kiekvienam atskiram žmogui nėra kitos galimybės būti mažiau valstybės baudžiamam bei tikėtis didesnės pagarbos kaip paklūstant jos įstatymams. Kaip kitaip jis galėtų prirėkęs sėkmingiau bylinėtis? Kam, jei ne jam, būtų galima patikimiau pavesti pinigų ar sūnų bei dukterų apsaugą? Kuo labiau pasitikės visa valstybė, jei ne žmogumi, gerbiančiu jos įstatymus? Kas

geriau už jį atliks priedermes tėvams, giminaičiams, šeimynykščiams, draugams, tėvynainiams, svetimšaliams? Kuo labiau negu juo tikės priešai, sudarydami paliaubas, taikos sutartis bei susitarimus? Kieno sąjungininku kiekvienas trokš būti, jei ne gerbiančiojo įstatymus? Kam kitam šie sąjungininkai veikia patikės vadovauti karių būriams, savo miestus? Iš ko, jei ne iš įstatymų gerbėjo, veikia galima tikėtis atsidėkojimo už geradarystę? Kam kiekvienas skubės padėti, jei ne žmogui, kuris, žino, tikrai atsidėkos? Kieno, jei ne šitokio žmogaus draugu kiekvienas labiausiai norės būti ir kuo mažiausiai – priešu? Su kuo tūlas mažiausiai norės kariauti, jei ne su žmogum, kurio draugais, bičiuliais, sąjungininkais nori būti dauguma ir tik reti – nedraugais bei priešais? (18) Todėl, Hipijau, bent mano galva, teisiškumas ir teisingumas yra tas pat; o jei tu manai priešingai, išdėstyk man. Tačiau Hipijas pasakė:

– Ne, prisiekiu Dzeusu, brangus Sokratai, mano nuomonė apie teisingumą tikrai nėra priešinga tavo mintims.

– (19) O ką tu, Hipijau, žinai apie nerašytus įstatymus? – pasiteiravo Sokratas.

– Tai įstatymai, kurie vienodai galioja visose šalyse.

– Ar gali pasakyti, – tęsė Sokratas, – kad šiuos įstatymus įsivedė sau žmonės?

– Šito teigti neįmanoma, nes jie nei gali visi susirinkti į daiktą, nei susikalbėti viena kalba.

– Tada kas, tavo nuomone, nustatė šiuos įstatymus? – toliau klausinėjo Sokratas.

– Man regis, kad šiuos įstatymus žmonėms yra nustatę dievai, nes, pasak jų, svarbiausias dalykas visiems yra garbinti dievus.

– (20) O ar ne visur priimta gerbti tėvus?

– Ir šis paprotys yra visur, – pritarė tas.

– O kad tėvai neturėtų meilės ryšių su vaikais, o vaikai – su tėvais?

– Čia tai man nebeatrodo, kad šitas įstatymas yra iš dievų.

– Kodėl? – paklausė Sokratas.

– Todėl, kad žinau atvejų, kai jo visai nesilaikoma.

– (21) Tai kad ir daugelio kitų įstatymų nesilaikoma.

Tačiau visi, peržengusieji dieviškuosius įstatymus, yra nubaudžiami, ir joks žmogus šios bausmės išvengti negali; tuo tarpu prasižengusieji žmonių nustatytiems įstatymams kai kada išsisuka nuo atpildo pabėgdami arba priešindamiesi.

– (22) O kokios bausmės, Sokratai, negali išvengti tėvai, sanguliuojantys su vaikais, ir vaikai – su tėvais? – paklausė Hipijas.

– Pačios didžiausios, prisiekiu Dzeusu! – atsakė jis.

– Juk ar gali būti didesnė kančia tėvams negu gimdyti nenusisekusius vaikus?

– (23) Tačiau kodėl tokių tėvų vaikai turi būti nenusisekę? – paklausė Hipijas. – Juk jie patys gali būti net ir labai vykę, o jų vaikų motinos – ne iš kelmo spirtos?

– Kadgi, dievaži, toli gražu negana, kad abu gimdytojai būtų vykę, dar reikia, kad būtų pats jų jėgų sužydėjimas. O gal manai, kad vienodi syvai yra žydinčiųjų, sunokusiujų ar jau apvytusiujų?

– Iš tikrųjų, prisiekiu Dzeusu, visai nepanašu, kad būtų vienodi, – atsakė tas.

– Tada kurių geresni?

– Aišku, kad žydinčiųjų.

– O nežydinčiųjų – jau nebe tie? – toliau klausinėjo Sokratas.

– Dievaži, nėra ko nė lyginti, – paprieštaravo Hipijas.

– Taigi tokiame amžiuje vaikų gimdyti nebevertėtų?

– Taigi, kad ne, – pritarė Hipijas.

– Vadinasi, jeigu kas tokiame amžiuje vis dėlto gimdo vaikus, elgiasi netinkamai?

– Ir aš taip manau, – patvirtino Hipijas.

- O kas gi kitas gimdo nenusisekusius vaikus, jeigu ne būtent šitokie žmonės?
- Ir šičia sutinku su tavimi.
- (24) Žiūrėkime toliau! Ar ne visur galioja įstatymas už gera atsilyginti geru?
- Galioja tai galioja, – tarė Hipijas, – bet kad ir jį nuolat pažeidžia.
- Tačiau negi negauna atpildo ir jį pažeidusieji? Su jais niekas nebenori draugauti, todėl reikalo spiriami kabinasi už tų, kurie jų tiesiog nekenčia. Juk ar ne šitaip yra: geri draugai tie, kurie savo bendrams už gera atsilygina geru; o nedarančiuosius šito apviltieji už nedėkingumą ima niekinti, nes anksčiau jie palaikė ryšius tik dėl naudos.
- Prisiekiu Dzeusu! – sušuko Hipijas. – Labai panašu, kad šitai yra dievų įstatymas: jei jame pačiame slypi bausmė nusizengusiems, man rodos, jį tikrai bus nustatę geresni už žmones įstatymų leidėjai.
- (25) Tai štai, brangus Hipijau, tu manai, kad dievai padaro įstatymu tai, kas teisinga, ar ką kita?
- Žinoma, tiktai tai, kas teisinga, prisiekiu Dzeusu! – atsakė tas. – Nes be dievo vargu ar kas nors pajėgs padaryti įstatymu teisingumą.
- Vadinasi, Hipijau, ir dievams tinka, kad teisingumas ir teisiškumas būtų tas pat.
- Štai šitaip kalbėdamas ir elgdamasis Sokratas darė bendraujančiuosius su juo teisingesnius.

V skyrius

- (1) O dabar dar papasakosiu, kaip bendravimas su Sokratu mokė jo klausytojus vaisingiau dirbti. Jo manymu, kiekvienam žmogui, ketinančiam imtis tikros veiklos, gebėjimas valdyti yra tikras gėris, todėl visų pirma kiekvienas su juo bendravęs matė, kad pats Sokratas yra nuosaikių nuosaikiausias; be to, pokalbiuose savo klausytojus jis kaip niekas kitas skatino valdyti. (2) Jis pats niekada neužmiršdavo to, kas padeda dorybingai gyventi, ir nuolat primindavo šitai visiems savo draugams. Štai aš prisimenu, kaip sykį jis kalbėjosi su Eutidemu apie valdymąsi:
- Pasakyk man, Eutidemi, ar nemanai, kad ir pavieniam žmogui, ir visiems piliečiams laisvė yra brangus turtas?
 - Brangių brangiausias, – atsakė tas.
 - (3) Tai šit, ar, tavo galva, laisvas yra žmogus, pasiduodantis geiduliams ir per juos negalintis imtis puikių darbų?
 - Žinoma, ne, – atsakė Eutidemas.
 - Vadinasi, tu manai, kad laisvė – tai galimybė atlikti puikius darbus, o trukdymas juos atlikti – nelaisvė?
 - Kaip tik šitaip ir manau, – tarė Eutidemas.
 - Tuomet, anot tavęs, išeitų, kad nesivaldantieji yra visiškai belaisviai?
 - Tikra teisybė, prisiekiu Dzeusu!
 - O kaip tu manai, ar nesivaldantiesiems tiktai visokios kliūtys kliudo atlikti puikius darbus, ar jie dar yra ir verčiami imtis gėdingų žygių?
 - Bent man regis, kad prievartos čia yra nė kiek ne mažiau negu tenai trukdymo, – atsakė Eutidemas.
 - (5) O kaip tu vertini valdovus, trukdančius valdiniam imtis puikių darbų ir verčiančius griebtis piktadarybių?
 - Prisiekiu Dzeusu, tokius valdovus laikau visų blogiausiai, – atsakė Eutidemas.
 - Kokia vergija, tavo nuomone, yra pati blogiausia?
 - Vergauti patiems blogiausiems valdovams.
 - Vadinasi, sunkiausią vergiją turėtų kęsti žmonės, nesugebantys valdyti patys savęs?
 - Aš tai tik šitaip manau, – atsakė Eutidemas.
 - (6) Ar tu nemanai, kad nesivaldymas atsieja žmogų nuo pačios didžiausios dorybės – išminties – ir pastūmėja prie jos priešingybės? O gal tu manai, kad, traukte traukdamas prie malonumų, jis visai netrukdo kreipti dėmesį į naudingus dalykus bei tyrinėti juos? Juk kaip tik per nesivaldymą ne vienas

žmogus, puikiausiai išmanantis, kas yra gėris ir kas yra blogis, imasi blogesnių darbų, o ne geresnių.

– Pasitaiko ir šitaip, – pritarė Eutidemas.

– (7) Vėlgi kas, brangus Eutidemai, yra mažiau nuosaikus už nesivaldančiuosius? Juk nuosaikumas ir nesivaldymas yra visiškos priešingybės.

– Ir su šituo sutinku.

– O kas labiau už nesivaldymą trukdo žmogui atlikti savo priedermes?

– Nėra didesnės kliūties, – pritarė Eutidemas.

– O ar yra didesnis blogis už tą, kuris verčia žmogų vietoj naudos rinktis žalą, reikalauja šios paisyti, o anos – ne, myga elgtis priešingai tam, ką pataria apžvalgumas?

– Tikrai nėra, – patvirtino tas.

– (8) O gebėjimas valdytis, savaime suprantama, duoda visiškai priešingus vaisius negu nesivaldymas? – toliau klausinėjo Sokratas.

– Žinoma, kad taip.

– Tada turbūt tai, kas duoda priešingus vaisius, turėtų būti išties puikus dalykas?

– Žinoma, – sutiko Eutidemas.

– Vadinasi, Eutidemai, susidaro įspūdis, kad susivaldymas žmogui yra tikrai labai didelis gėris?

– Be jokių abejonių, Sokratai.

– (9) O ar esi, Eutidemai, bent kartą pagalvojęs dar apie viena?

– Apie ką? – paklausė tas.

– Kad net ir malonumų, į kuriuos taip kreipia žmogų nesivaldymas, iš tiesų jis nepajėgia duoti, tuo tarpu susivaldymas kaip tik teikia didžiausių malonumų.

– Kokiu būdu? – nustebė Eutidemas.

– Štai nesivaldymas spiria nekęsti alkio, troškulio, meilės geismo, nemigos; o juk kaip tik dėl šių dalykų gali gardžiai valgyti, gerti, mėgautis meile, maloniai ilsėtis bei saldžiai miegoti žmonės, kurte tvardėsi ir laukė, kol tai bus ypač malonu. Taigi nesivaldymas labai trukdo tinkamai mėgautis įprasčiausiais bei pastoviais malonumais; tuo tarpu susivaldymas teikia jėgų išverti minėtus nepriteklus, o paskui – pajusti tikrą ir nepaprastai didelį pasitenkinimą.

– Tu šneki gryną tiesą, – pritarė Eutidemas.

– (10) Kaupti sau gerų bei teisingų žinių, išsiugdyti savybių, padedančių deramai rūpintis savo sveikata puikiai tvarkyti namų ūkį, teikti naudą draugams ir valstybei, nugalėti priešus – šitai ne tik naudinga, bet ir teikia didžiausių malonumų; ir tai padaryti geba tikrai mokantys valdytis žmonės ir čia negailintys savo jėgų; tuo tarpu geidulių vergai šiais atvejais nė piršto nepajudina. Ar rasim kitą žmogų, turintį mažiau gebėjimų šiose srityse už nesivaldančiuosius, išskėstomis rankomis stvarstančius pirmą pasitaikiusį malonumą?

Čia Eutidemas tarė:

– (11) Jeigu teisingai suprantu, man rodos, kad tu, Sokratai, tikini, jog su žmogumi, pasiduodančiu geiduliams, visiškai nesisieja jokia dorybė.

– O kuo gi, Eutidemai, nesivaldantis žmogus skiriasi nuo paikiausio gyvio? Kuo jis skiriasi nuo kvailiausio galvijo, jei neturi didžiųjų siekių, visur ir visada tyko vieno malonumo? Ir tikrai gebantys valdytis žmonės gali puoselėti didžius žygius žodžiu ir darbu bei, pažinę gėrį ir blogį, pirmojo siekti, o antrojo – vengti.

(12) Sokratas manė, kad tik šitokiu būdu žmonės gali pelnyti pagarbą ir pasiekti laimę, taip pat tapti įgudusiais dialektikais. Esą posakis „užsiimti dialektika“ kilęs iš to, kad žmonės susirinko draugėn ir pasitardami ėmė mokytis pažinti dalykus pagal jų esmę. Todėl ir mums reikią stengtis išmokti kuo geriau šitai daryti ir be paliovos gudintis: juk per tai žmonės tampa dorybingiausi, tinkamiausi valdyti, pasidarą žymiais dialektikais.

VIII skyrius

(1) Jei galbūt kas nors mano, kad teisėjų paskirta mirties bausmė išryškina Sokratą melavus apie dievybę, kuri nurodanti jam, ką reikia ir ko nereikia daryti, tegu atkreipia dėmesį šit į ką. Visų pirma, tada jis buvo jau tokio amžiaus⁵, kad jei ne tada būtų pabaigęs gyvenimą, tai ne kažin kiek vėliau; antra, pasmerktas mirti Sokratas neteko pačios sunkiausios gyvenimo dalies, kai kiekvieno dvasios jėgos mažta, tuo tarpu jis, parodęs šitokią dvasios stiprybę, dar padidino savo šlovę tuo, kad teisme visiems girdint kalbėjo teisingai, drąsiai ir garbingai, o mirties nuosprendį išklause ramiai ir vyriškai. (2) Nėra abejonių, kad visais laikais, kiek siekia žmogaus atmintis, niekas nėra gražiau pasitikęs mirties. Po teismo sprendimo jam teko gyventi dar trisdešimt dienų, nes tą mėnesį buvo Delijos, o įstatymai draudžia vykdyti mirties bausmę, kol negrįžusi šventoji pasiuntinybė iš Delo salos. Kaip vienu balsu liudija visi lankiusieji jį kalėjime, Sokratas buvo lygiai toks pat, kaip ir anksčiau, – o jau nuo kada kadžių žmonės stebėdavosi kaip tik jo ypač giedra nuotaika bei atliepumu. (3) Argi įmanoma mirti gražiau už jį? Kieno mirtis galėtų būti prakilnesnė negu jo, išlaikiusio tokią dvasios didybę? Kokia mirtis labiau pranašauja palaimą negu tokia prakilni mirtis? Ir kokia mirtis labiau už tokį išėjimą į palaimą liudija dievų meilę?

(4) Aš norėčiau dar papasakoti, ką esu girdėjęs iš Hiponiko sūnaus Hermogeno apie paskutines Sokrato dienas. Šis pasakoja, kad Meletas jau buvo parašęs kaltinimą Sokratui, tačiau jis, Hermogenas, sužinojo filosofą kalbant apie viską pasaulyje, tik ne apie tai, ką reikės kalbėti teisme, todėl priminęs, jog reikią pagalvoti ir apie gynyimąsi. Sokratas atsakęs:

– Nejaugi tu manai, kad per visą savo ilgą gyvenimą aš nesu sukaupęs čia jokio patyrimo?

Kai Hermogenas paprašė jį paaiškinti smulkiau, Sokratas atsakė, kad gyvenęs nieko kito neveikdamas, tiktai svarstydamas, kas teisinga ir kas neteisinga, be to, darydamas tik tai, kas teisinga, o neteisingų poelgių vengdamas, ir šitai laiką pačiu geriausiu pasiruošimu gintis teisme.

(5) Hermogenas paprieštaravęs:

– Negi nežinai, brangus Sokratai, kad Atėnų teisėjai, išmušti iš vėžių pasakytos kalbos, tūlą visiškai nekaltą yra nuteisę mirti, o daugybę nusikaltėlių – paleidę?

– Dievaži, tikra teisybė, mielas Hermogenai. Tačiau kai kartą jau pagalvojau, kad reikėtų apmąstyti savo ginamąjį žodį, dievybė ėmė priešintis.

– (6) Keistai kalbi, – tarė Hermogenas.

– Tave stebina, kad dievas nusprendė būsiant geriau, jei aš jau baigsiu gyvenimą? Negi nežinai, jog ligi šios dienos aš nė su vienu žmogumi pasaulyje nebūčiau sutikęs, kad jis gyvenęs geriau ir laimingiau už mane? Juk, mano nuomone, geriausiai gyvena tas, kuris siekia didžiausio tobulumo, o laimingiausiai – tas, kuris dažniausiai gali pajusti, kaip artėja prie šio tobulumo. (7) Iš to, ką per gyvenimą sužinojau pats apie save, ir iš to, kas išryškėjo bendraujant bei lyginantis su kitais, aš padariau apie save būtent šitokią išvadą; ir ne aš vienas: taip apie mane sprendžia ir draugai – visai ne todėl, kad jie mano draugai (kitaip tie, kurie turi ir kitų bičiulių, tą patį būtų nusprendę apie savo bičiulius), o todėl, kad jie yra įsitikinę, jog bendraudami su manimi tapo geresni. (8) O jei gyvenčiau dar ilgiau, tikriausiai ateitų neišvengiami senatvės palydovai: galėtų pradėti silpti akys ir klausa, atšiptų mintis, sunkiau įsiminčiau nauja, imčiau greičiau miršti, – taip pamažu turėčiau pradėti nusileisti kitiems tose srityse, kur juos anksčiau lenkdavau. Šitai atsitikus, negi nebūtų mano gyvenimas beveik nebegyvenamas, o jeigu pergyvenčiau visa tai, negi netaptų jis vargas ir be džiugesio? (9) Jeigu dabar neteisingai numirsiu, gėda bus tiems, kurie mane neteisingai bus nuteisę; juk jeigu gėdinga daryti pikta, turi būti gėdinga ir pažeisti teisę. Tačiau ką man kenkia, jei kiti nesugeba nei teisingai mane pažinti, nei teisiškai nuspręsti apie mane. (10) Kiek matau, senų seniausiai gyvenę skriaudikai ir aukos dabartiniams žmonėms toli gražu neatrodo vienodi, todėl ir žinau, kad netgi jei dabar mirsiu, mano vardas žmonėse bus visai kitoks negu mano žudikų. Esu tikras, visais laikais rasis liudininkų, kad aš niekada nesu nuskriaudęs nė vieno žmogaus, nė vieno žmogaus nesu padaręs blogesnio; aš visada stengiausi padėti tiems, kurie bendravo su manimi,

norėdami tapti geresni.

Štai tokie buvo Sokrato žodžiai, pasakyti Hermogenui ir kitiems.

(11) Dar ir šiandien visi žmonės, mokėję vertinti Sokratą ir rimtai žiūrintys į savo gyvenimą, labiau už viską pasaulyje pasigenda jo, nes jis buvo geriausias vedlys kelyje į prakilnų žmogiškumą. Ir prieš mano akis jis iškyla toks, kaip papasakojau: toks dievobaimingas, kad nieko nedarė be dievų žinios; toks teisingas, kad nė per aguonos grūdą nėra nuskriaudęs nė vieno žmogaus, užtat labai daug yra padėjęs bendraujantiems su juo; toks susivaldantis, kad niekada nesirinkdavo malonesnio dalyko vietoj geresnio; toks išmintingas, kad nė karto nesuklydo skirdamas gėrį nuo blogio; jam niekada nereikėdavo laukti pagalbos iš šalies, nes visada galėdavo visiškai pasikliauti savo žiniomis, sugebėjo visa tai išdėstyti sklandžia kalba, gebėjo teisingai vertinti ir kitus, parodyti juos suklydus, kreipti prie dorybės, skatinti lavintis, – išties puikiausias bei laimingiausias žmogus! Jeigu kas nenori šituo patikėti, lai palygina kitus žmones su juo ir pats sprendžia.

Išnašos

¹ Kaip matyti, Sokratas buvo nekokios nuomonės apie tautos susirinkimą. Nors visi piliečiai turėjo teisę dalyvauti šiame susirinkime, mažai kas naudojosi šia teise.

² Čia turimas galvoje tas atvejis, kai Sokratas kartu su kitais keturiais Atėnų piliečiais gavo trisdešimties tironų įsakymą atgabenti iš Salamino salos strategą Leontą, pabėgusį, kad išvengtų bausmės. (Plačiau apie tai rašoma Platono *Sokrato apologija* ir Ksenofonto *Graikijos istorija*, II, 3, 39.)

³ Hipijas Elėjietis (apie 400 m. pr. Kr.) – garsus senovės graikų sofistai, pasižymėjęs nepaprastu iškalbingumu, atmintimi, matematikos ir astronomijos žiniomis. Jis sudarė olimpiadų nugalėtojų sąrašą, turėjusį didelę reikšmę graikų chronologijai. Platono dialoguose (*Protagoras*, *Hipijas Didysis*, *Hipijas Mažasis*) jis atsiskleidžia kaip tuščiakalbis ir pagyrūnas.

⁴ Likurgas – pusiau legendinis Spartos įstatymų kūrėjas (IX–VIII a. pr. Kr.).

⁵ Teismo metu Sokratui buvo jau per septyniasdešimt.

Ksenofontas, *Atsiminimai apie Sokratą*, vertė Vanda Kazanskienė, Vilnius: Pradai, 1993, p. 138–141, 193–207, 219–223, 237–239.